

ԻՐ ՀՄԱՅՔԸ

Ոչ մէկը, զինքը ճանչցողներէն և իրեն հիացողներէն, պիտի կրնայ տարակարծ ըլլալ իր արժանիքներէն ամենէն ամուրին, իր հմայքի մասին: Իր արքենի ու յաղթ կապը, կ'մրեայ լայն ճակատը, մեծ ու կոտորաբիր նայուածքը, իր բանը որ մեղրի պէս կ'անցնէր մեզի, միաժամանակ թաւ ու նուաղուն ձայնը, ինչպէս իր խոհուն զննացքը, ամէնքն ի մի լրացուցիչ մասերը կը կազմէին իր հմայքին: Այս շնորհները կը պաշտպանուէին տոկուն առաքինութիւններով, որոնք, զբաղէտը, եկեղեցականն ու վարչական մարդը կը պայմանաւորեն, և որոնք, նոյն ատեն կը վերածուէին իր մօտ տպաւորիչ շնորհի մը: Բնական այս ձիրքերուն՝ Ամենապատիւ Տ. Թորոզմ Սըրբազան, պիտի աւելցնէր նաև նպատակ խղճամիտ, յարատև և իմաստուն աշխատանքին, որ, միշտ կ'արդիւնաւորուէր երկնատուր այս տաղանդները, ամէն անգամ որ զօրեղ կամք մը պաշտպան կանգնէր այդ ընդունակութիւններուն: Այս վտրկածը քիչ չերու վրայ այնքան ստույգ հետեանքներ ունի որքան Հոգիւնայ Պատրիարքին մօտ: Արարել ուրջան շատ է թիւը անոնց՝ որոնք չեն չահարկած բնութեան այս շնորհները: Ու որքան քիչ՝ թիւը այն միւսներուն, որոնք Աստուածուստ իրենց վստահուած մընաւոր արդիւնաւորածը ըլլան: Այս վերջիններէն է ապահովապէս, Հանգուցեալ Սրբազանը, որուն մօտեցող մը չեմ կրնար երկնադրել որ աղգուած ըլլայ իր տիրական սա հմայքէն: Հրամայական բան մըն էր ան իր մօտ, ինքնաբաւ, ներքնայարգար, առանց ճիգի, տեսակ մը հոգեկան աղբերացում:

Երբ կը խօսէր ան, հանդարտ ու թաւ ձայնով, հարուստ իմացականութեան մը ընդերքներէն աղբերելով օսկի զանակներ մեղրածոր բանի, պատկերներով պերճ ու ակաղճուն, երբ կը նայէր ան, իր նայուածքը հայրական քաղցր բարութեամբ մը առլըցուած էր, իր սիրտը, գործով ու խանդաղատանքի ընդունարան, վիրաւոր կամ ուրախալից սպառնալիք արդէտի մը կամ աւետա-

ւոր պատգամի մը առիթներով, մերթ արցունքի շիթերով և մերթ հրճուանքի ժըպիտներով, կը զեղուր, թաթաղուն նոյն այն հմայքով որով յատկաւորուած էին իր բոլոր արարքները:

Երբ առանց վեղարի բազմած գրասեղանի տուջ և կամ ալուր՝ կը խօսէր, մտերմիկ շրջանակի մէջ, անկարելի էր չտպաւորուիլ իր փարթամ գլուխէն՝ Սոկրատեան «խորհրդակիր սենեակ»-ը յիշեցունող, Երբ կը քաշէր ան՝ հանդիսական օրերուն, պողոտաներու ընդմէջէն, ի գլուխ թափօրական երթերուն, իր լանջքին վրայ շողափայլ շքանշաններն անգամ կը թուէին աւելցնել իր անձնաւորութեան խորհրդագրած հմայքը, որմէ օտարներն անգամ կը տպաւորուէին առհասարակ:

Ամէն ինչ այսպէս, իբր ձիւք իր անձին մէջ ներդաշնակօրէն զարգացած բնական ինչպէս անհատական միջոցներով նըպաստաւորած էր իր անձին տիրական գիծը — հմայքը: Այժմ ոչ ևս է այդ հմայքը: Յուշը սակայն այդ հմայքին, պիտի ապրի ընդ երկար նուիրական ու օրհնուած սա Յարկին մէջ, որ իր աստեղոր կեանքի գործունէութեան վերջին ու ամենէն արդիւնաւոր զաւտը եղաւ, իր իտէալին բարձրակէտը, և ուր իր հզօր շունչով սերունդ մը պատրաստեց ու իր ձեռքերով Աստուծոյ և Ազգին սեզանին նուիրաբերեց, միշտ իր աչքը սեւեռ երկնքին, ի հաճոյս կամաց իւրոց ընդունելու իր ողջակէզ նուէրները:

Քեզմէ մեզի և մեզմով ալոց պիտի փոխանցուի հմայքիդ հրապոյրը, ու պիտի ապրիս հոգիներուն մէջ որդիներուդ, հայր ամենաբաժնի, որոնք սիրուեցան քնէն եւ սիրեցին զքեզ, իբր բազմամասնեայ շնորհներով օժտուած մեր օրերու ամենէն տաղանդաւոր հայրապետներէն մին:

Եկեղեցիին ու Ազգին հրայրքները, որոնք մէկդ այնքան իրարու ներդաշնակաւ որուած էին, ջեղի միայն սեպական եղանակով մը, որքան սիրական նոյնքան ուղղադատ մտածումով, կենդանի ու վառ պիտի մնան առ յաւէտ սերտերուն մէջ հոգեանուշ զաւակներուդ:

* * *

Ու մինչ այս տողերը սրտի կոկիծանքով ու արտասուածութեամբ աչքերով կը գրեմ

Դ Ա Մ Բ Ա Ն Ա Գ Ի Ր

Ի ՅՈՒՇ ԱՆՄՈՒԱՅՈՒԹԵԱՆ

«Կ'ապրին անոնք որ կը պայքարին. անոնք՝ որոնց հոգին ու միտքը հաստատուած էր անոնց հոգիով մըն է լեցուած. անոնք՝ որ վեհ ճաշակով մը անհրաժեշտ գաղափարներն ի վեր կը մազկնին, սրբազան գործի մը կամ մեծ սիրոյ մը յառած պահելով օտարուակ իրենց այնքան, գիշեր ու ցերեկ: Այդպիսին է ուխտի օրհանգիստը երկրպագող սուրբ մարգարէն, այդպիսիներ են աշխատաւորը, հովիւրը, գործաւորը, քանակագիր, որոնք սիրտը ունին բարի եւ օրհն՝ ակադմուն: Այո՛, Տէ՛ր, ասոնք են որ կ'ապրին» (Վ. Հիւսիս):

Յրահասկան գրականութեան փառքերէն եղող մեծ բանաստեղծին այս տողերը պատահաբար ուշադրութիւնս գրաւեցին երբ էջերը կը դարձնէի գրքոյի մը, որուն խորագիրն է «Լեւնչայեա կարեւի է երջանիկ ըլլալ»: Զեռքս այդ հատորիկին դացած էր, աւելի բնազդաբար, երբ, սենեակիս մէջ փակուած, չէի կրնար, ուրիշ շատերու հետ, հաւատալ թէ իրապէս պատահած էր անապատի մը, Ս. Յակոբեանց Առաքելական Աթոռը գործեալ սգաւորելով, անաւորապէս դառնալէս մահուամբ Ամեն. Տ. Թորգոմ Ս. Արեւիկայ. Գուշակեանի:

Սուգի այդ պահուն, արցունքէն այրող աչքերովս, ես լուսահողումն դէմքը կարգացի վերոյնեալ պարզ տողերուն մէջ. — Պայքարի մարդը, տեսլական ու սեւեռուն նպատակով մը գրաւուած, դէպի բարձրութիւնները խոյանալու տենչով ու եռանդով տուի, իրեն մեր Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ Սեղանին նուիրուած պաշտօնեան եւ ազգային սրբազան ոգիին սիրատուոր պաշտպանը:

Հինիւ թարմ գերեզմանիդ վրայ, իբր հիւսցումի եւ ազխտաւոր կորուստիդ տպաւորութեան արձանագիր որդիբարբ, հոգիիդ ձօնուած, աչքիս առջև անգամ մը ես կը պայծառանայ իմաստը մեծ հմայքիդ, որ կեանքդ ու գործդ կաշմեցի:

Անոր կեանքի զանազան հանգրուաններուն վրայ եթէ պէտք ըլլայ կանգ առնել, քայլելով Արմաշէն դէպի Սեբաստիա, եզրկատու ու երուսաղէմ երկարող ճանապարհէն, դժուար պիտի չլինի ծանօթանալ անոր խկութեան ու համազօրիլ դժուած այդ պատկերին հարազատութեան ու անխաղաղ տեսքին: Հայուն ճակատագիրը վարող արեւարայից ու արիւնոտ դէպքերուն խառնուած ու անոնց հետ քշուած է ան, աւելի քան քառասունամեակ մը ժամանակով, իր կամքի ու յարատեւութեան մէջ միշտ կանգուն ու առաջնորդող մնալով:

Անոր տենդու գործունէութեան անգամաւորներէն ամենազինաւորներն եղող վերոյնեալ կեդրոնաւորներուն մէջ կործանուած կը մնան արձանագրութեան անոր մտքի տուրքերուն եւ սրտի ու հոգիի շնորհներուն, որոնցմով ան կը ներկայանայ իրեն մէկ փայլուն աստղը մերազնեայ Միծերուն եւ մեր հազուադիւրս եկեղեցականներու բոլորին: Նա, անուրանալիօրէն օժտուած բազմազնի միջոցով, յաշուած էր ծանրագին ու լայն հմտութիւն մը շտապարանի իր մէջ, հնձելով զայն մեր եկեղեցական ու ազգային հին ու նոր օրերու պատմութեանց զաւտեմէն, քաղելով զայն մեր կրօնքին ու հաւատքին խորիսիւր եղող Աստուածաշնչի գիտութիւնէն, մեր մատենագրութեան ոսկեճամուկ ու արժանաւոր ծաղկատառնէրէն փնջելով, մեր փառքի ու վշտի ապրումներուն փորձառական դասերէն օգտուելով եւ ուսանալով: Ու ոչ ոք պիտի համարձակէ ժխտել թէ նա անխնայօրէն ի սպաս գրած էր իր այդ միջոցը յօգուտ իր Ազգին ու եկեղեցիին, որոնց տեսակաճացութիւն ու պայծառազման մտասեւեռել իր ձեռքով ուղեւորուած էր լոկ:

Անոր խօսքն ու գրիչը, որոնք հմայքը կը կազմէին իր գործին, մտաւոր ու հոգեկան անյուսկուրդ վայելքի աղբիւր մը եղած են գրեթէ միշտ ունկնդիր ու ընթերցող բազմաթիւներու համար: Անգիմագրելի եղած է անոր բառերուն քաղցրութեան հրապարակաւոր խօսքին ծանրագնաց թաւալումէն ու չեղտերուն հանդուլի եղանակաւորութեան կախարհուած են շատեր, անոր մտածումներուն խորութեանն ոսկի զանաւներ ու հնդկանկաւոր դատումներէն խոհեմ գացած են զարգարելու եւ հասունցնելու միտքերը